

הרב ישראל דנדרוביץ

מגיד שעורי הירושלמי בקול הדף

ערך

'מרור זה שאנו אוכלים' במחשבת רבותינו החידושי הרי"ם והשפת אמת

מה למרור בחג הגאולה

בהגדה של פסח נאמר: "מרור זה שאנו אוכלים על שום מה - על שום שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים". פיסקא זו היא מהמוטיבים העיקריים של ליל הסדר, בהיותה אחת מהדברים שעליהם רבן גמליאל היה אומר שכל שלא אמר שלושה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, והם 'פסח מצה ומרור'.¹ וברור שכדי לקיים את המצוה כהלכתה, אין די באמירה גרידא, אלא עלינו להתבונן ולהעמיק היטב בשורשי מצות המרור ובטעם שניתן לה.²

רבינו השפת אמת פותח את הדיון בעניין זה בתמיהה של זקנו רבינו החידושי הרי"ם³: "טעם אכילת מרור זכר לוימררו - והרב מו"ז ז"ל תמה". סתם השפת אמת לא פירש מה הייתה תמיהתו של החידושי הרי"ם, אולם מתוך העיסוק הרחב של רבותינו שנתנו טעם וביארו את טעמי מצות מרור אנחנו לומדים את השאלה שעלתה להם כאן:

הלא כל עניינו של ליל הסדר והמצוות התלויות בו לא בא אלא כדי לציין את "גאולת מצרים" על כל הניסים והנפלאות שאירעו לעם ישראל בצאתם ממצרים; חג הפסח הוא "זמן חירותינו" וכל הליכותינו בו הם בדרך חירות לאות על גאולתנו ופדות נפשנו.

המרור מסמל למעשה את ההיפך הגמור: את העבדות וההשתעבדות, את הגלות והמרירות. ונמצא איפוא כי המרור מזכיר לנו את מה שבעצם היה ראוי לנו לשכוח: את מה שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים.

כיצד ייתכן איפוא שבמרכזו של ליל הגאולה ובעיצומה של כל ההנהגה האמורה לסמל את החירות והפדיון אנו חוזרים ומזכירים את השעבוד בו מיררו המצרים את חיינו. לשם מה עלינו לחזור ולהיזכר בהיבט הכואב והמר של גלות מצרים בעוד שכבר נגאלנו ממנו.

1. פסחים דף קטז א.

2. ראה רשב"ם שם ד"ה שלשה. וראה מה שכתב הרה"ק רבי צבי אלימלך מדינוב בספרו 'דרך פקודיך' (מ"ע י, חלק המחשבה אות י): "וגם צריך לכיין הטעם 'זכר לוימררו את חיייהם' כמו שסידר בעל הגדה הברייתא 'מרור זה שאנו אוכלין על שום מה על שמררו המצרים וכו'. הנה הגם שהטעם אינו מבוואר בתורה אצל המצוה, אפשר קיבלו רז"ל זה הטעם בעל פה מדביארו כן בברייתא".

3. 'שפת אמת ליקוטים' עניני פסח ד"ה טעם.

א. הרשע עדיין בשעבוד מצרים

הרשע שואל על אכילת המרור

באחת הפעמים שבה עוסק השפת אמת בנידון זה⁴ הוא מייחס את שאלה זו לעומק כוונת אחת השאלות בתוך ארבעת הקושיות של 'מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות' – "שבכל הלילות אנו אוכלים שאר ירקות הלילה הזה כולו מרור". וזו לדעתו, גם שאלת הרשע מתוך ה'ארבעה בנים שכנגדם דברה תורה' המטיח דברים כלפי מקיימי מצוות החג: "רשע מה הוא אומר, מה העבודה הזאת לכם".

השפת אמת משלב בין ארבעת הקושיות שב'מה נשתנה' לבין 'ארבעת הבנים שכנגדם דברה תורה', והוא מסביר שכל בן שואל שאלה אחרת, שאלה המתאימה לאופיו. החכם שרצונו להתקרב לבוראו עוסק בהיבט הרעיוני שבמצות המצה, והוא שואל "מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם". התם אינו בוגר שכלית די כדי להבין את השינויים של מאכלי הלילה מכל הלילות, המצה והמרור, אולם צורת ההתנהגות באכילה השונה מהרגלו היא המטרידה אותו, ולכן הוא שואל על ההסיבה. והטיבולים לא נועדו אלא כדי לעורר את הבן 'שאינו יודע לשאול' ולעשות היכר לתינוקות כדי שישאלו⁵.

השאלה על המרור היא שאלתו של הרשע והיא למעשה השאלה עליה אנו דנים כאן. הרשע כמובן אינו מעוניין להתמודד עם מרירות וחוסר נוחות, וברור שהוא מסרב לקיים את מצות המרור המתקיימת על ידי אכילת ירק מר שאינו נעים לחיך האוכל.

ומחמת זאת שהרשע אינו חפץ ואינו רוצה במרירות הוא מעלה את השאלה הנוכחית: מדוע אתם אוכלים מרור ומה העבודה הזאת לכם, הרי בלילה זה אנו חוגגים את הגאולה והפדיון ואין כל סיבה לאכול מרור שהוא זכר לשעבוד; אם כבר נגאלנו מדוע עלינו להזכיר את מה שמיררו המצרים את חיי אבותינו.

הקהה את שיניו

אם זו עומק שאלתו של הרשע 'מה העבודה הזאת לכם' הרי שבכך נבין את מה שבעל ההגדה ממליץ לעשות לו כתשובה על שאלתו: "ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר. ואף אתה הקהה את שיניו ואמר לו 'בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים' לי ולא לו, אילו היה שם לא היה נגאל".

וכבר נתחבטו המפרשים כיצד אנו עונים לכסיל כאיוולתו בכך שאנו מקהים לו את שיניו, וכי באלמות פיזית אנו באים עליו.

4. 'שפת אמת' פסח תרמ"ו ד"ה 'הד' שאלות.

5. פסחים דף קיד ב.

אלא שקיהיון השינים הוא תוצאה של אכילת ירק המרור שאינו נעים לאכילה⁶, ואנו ראשית כל מקדימים ומראים לרשע שאנו מבינים היטב את העומד מאחרי טענתו 'מה העבודה הזאת לכם' – לא רצון אמיתי לברר את טעמי המצוות אלא ניסיון להתחמק ממרידות המרור המקהה את שיניו.

ועל זה אנו אומרים לו שכל מצוה זו של אכילת המרור שיש בו קיהיון שינים לא באה אלא בגללו ומחמתו. כיון שאילו היה הרשע במצרים הוא לא היה נגאל, הרי שלמעשה הרשע נמצא עדיין בתוך הגלות והשעבוד, והרי הוא כמי שעדיין נמצא בארץ מצרים – ועבורו עדיין המרור בעיתו ובזמנו.

וכלשון השפת אמת: "והתשובה להקהות שיניו, כי אדרבא כל המרור שהוא זכר לשעבוד בעבורו הוא, כי מצדו לא היה הגאולה כלל".

שאלות הללו יש בכל איש ישראל

אלא שלכאורה תשובה זו היא חלקית ובלתי מספקת: אכן אנו מבינים שעל הרשע לאכול מרור, כי הוא עדיין לא נגאל ובשעבוד מצרים הוא עוד נמצא, כך שהמרור מתאים לו ביותר. אולם מה לשאר הבנים עם מרור זה, שהרי במצוה זו של אכילת המרור מחויבים כל הרבדים בבני ישראל, מהחכם ועד למי שאינו יודע לשאול, בעוד שכמובן לא נאמר כלפיהם שאילו היו שם לא היו נגאלים.

עניין נוסף שראוי להתבונן בו הוא עצם ההתייחסות הבולטת והמודגשת לכל הארבעה בנים שכנגדם דיברה תורה. אנו רואים כאן תופעה שאינה מצויה במצוות אחרים והיא שהתורה מתייחסת לכל סוג של שאלה שיכולה להישאל בעניין גאולת מצרים ומצוותיה, כך שלא זו בלבד שאנו מתעסקים עם השאלות התמימות של התם אנחנו אפילו טורחים לצטט את שאלותיו הקנטרניות של הרשע – וזאת למה לנו.

ההסבר לכך נמצא ביסוד גדול שקובע השפת אמת: החלוקה של הארבעה בנים היא איננה חלוקה ברורה וחדה בין אנשים שונים, לאמור שאדם זה הוא חכם ואילו רעהו הוא רשע, פלוני הוא תם ואחר הוא שאינו יודע לשאול. אלא שבכל אדם ואדם קיימים במעמקי נפשו רבדים שונים, בחלקם הוא חכם ובחלקם הוא רשע, יש מהם שהוא תם ויש מהם שהוא אינו יודע לשאול⁷.

6. וכעין הא דכתיב (ירמיהו לא כט): "הֲאֶכֶל הַבֶּסֶר תִּקְהֶינָה שְׁנֵי".

7. כמו במקומות רבים נוספים, השקפתו הרעיונית של השפת אמת השפיעה רבות על הגותם של חכמי המוסר, ואף רעיון זה בא אצלם, כך למשל ראה להגרי"ל חסמאן בספר 'אור יהל' (שביבי אור, עמוד רנז): "גדר ד' בנים יוכל להמצא בכל אדם יחידי שכולל בו כל הארבעה, רגע חכם – רגע רשע וכו'. והעיקר שעל האדם להתאמץ להיות מקושר לשמים אף בעת שהוא רשע ח"ו שלא ינתק הפתיל האחרון". יש שהוסיפו שמכאן בא הלשון 'אחד חכם אחד רשע' כי אכן מדובר באותו אחד – שיש בו חלקים של חכמה ושל רשעות וכו'.

"ושאלות הללו יש בכל איש ישראל, מצד חקירות השכל שעל ידי זה היצר הרע מהרהר אחר החוקים. ועל זה צריך להיות התשובה מוכן בלב האדם"⁸.

לפיכך נקראים אותם ארבעה חלקי האומה, חכם רשע תם ושאינו יודע לשאול, בתואר 'ארבעה בנים', שכן 'בנים' הוא מלשון 'בנין'. על ידי זה שהאדם מחדד בעצמו את כל החקירות והשאלות של כל חלקי נפשו המורכבים כאמור מאותם ארבעה חלקים, הרי שבכך הוא משלים את הבניין השלם של נפש האדם, ובזה הוא 'זוכה לבוא לדרך האמת ולצאת מהבלי עולם הזה ועניניהם'.

זוהי איפוא הסיבה שמצוה זו של אכילת המרור היא מצוה המוטלת על כל אחד ואחד מישראל, כי אין לך אדם מישראל שאין בו את אותם הארבעה בחינות של הארבעה בנים ובכללם גם את בחינה זו של הרשע, כך שברובד מסוים של נפשו עדיין נמצא האדם בתוך גלות מצרים והוא משתעבד במרירותה, וכדי לתקן זאת יש על האדם לאכול את המרור, להזכיר לו את מצבו האמיתי ואת החובה המוטלת עליו לתקן ולהשלים את נפשו.

שיש תיקון לכולם

ליל הסדר זהו איפוא הזמן המתאים שבו אכן יכול האדם לבנות ולהשלים את ארבעה החלקים הללו שבנפשו – "וזה רמז הארבעה בנים, כי בוודאי כפי הספיקות שיש בלבנות בני ישראל באופנים שונים, כך יש גלות מצרים. ובכל שנה מתעורר הגאולה ומתבררין אלה הספיקות עד שיהיה הכל מסודר ומיושב ויתקיים כי לא בחפזון תצאו"⁹.

ומובטחים אנו בשמו של החידושי הרי"ם שאכן התיקון קיים גם לבן הרשע: "וכן אמר מורי זקני ז"ל, פירוש 'נגד ארבעה בנים דיברה תורה' שיש תיקון לכולם"¹⁰.

ב. המרירות היא הגאולה

הגלות היא 'סבלות מצרים'

החידושי הרי"ם שבשמו הבאנו לעיל את התמיהה על הטעם והמהות של מצות המרור בעוד שאנו כבר נמצאים בזמן גאולתנו ופדות נפשנו, מציע דרך משלו להבנת עומק העניין, כשיסוד דבריו הוא שהמשמעות הפנימית של גלות מצרים הייתה עצם העובדה שבני ישראל יכלו לסבול את טומאת ארץ מצרים, מחמת זאת שבשפלות מצבם הם כלל לא הרגישו את הסתירה הפנימית והעמוקה שיש ביניהם לבין המצריים מקור הטומאה, ואדרבה היה נוח להם במצבם זה והם כלל לא חפצו להיגאל.

8. 'שפת אמת' פסח תרל"ד ד"ה כנגד.

9. 'שפת אמת' פסח תרמ"ב ד"ה שמעתי.

10. 'שפת אמת' פסח תרל"ב ד"ה רשע.

הגאולה לעומת הגלות היא כשבני ישראל התרוממו משפלותם וכבר לא יכלו לסבול את טומאת ארץ מצרים הסובבת אותם. עצם ההכרה בכך שבני ישראל הבינו שהם אינם יכולים להיות יחד עם המצריים היא זו הגאולה ממצרים!

הוא הדבר אשר אמר הפסוק¹¹: "וְלִקְחָתִי אֶתְכֶם לִי לְעַם וְהֵייתִי לָכֶם לְאֱלֹהִים וַיִּדְעֶתֶם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבֻלוֹת מִצְרַיִם". גלות מצרים מכונית כאן 'סבלות מצרים' כי המשמעות האמיתית של הגלות היא העובדה שבני ישראל יכלו 'לסבול' את מצרים ותועבותיה, והגאולה שבה לוקח הקב"ה אותנו לעם היא בכך שהוא מוציא אותנו מהמצב שבו אנו סובלים את מצרים¹².

וכך אנו מוצאים גם בתחילת הגאולה המתוארת בפסוק¹³: "וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבֹדָה וַיִּזְעְקוּ וַתַּעַל שׁוֹעֲתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן

11. שמות ו ז.

12. השוה להמובא בספר 'שיח שרפי קודש' (במהדורה החדשה – פרשת וארא): "והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים. והקשה על זה האדמו"ר מקראשנעוויץ זצ"ל בשם הגה"ק מוה"ר שמחה בונם זצלה"ה מפרשיסחא זצ"ל: מדוע לא נכתב 'עבודות' או לשון אחר רק מלשון 'סבלות'. ועל זה השיב: כי בתחלת השעבוד היה אצליהם קשה הדבר ואחר כך גם כן הרגלו אצליהם והיה אליהם כהרגילות כי הרגל נעשה טבע, ואחר כך כאשר השי"ת ראה שהם רגילים לעבודות פרעה ומשוקעים היו בחומר ובלבנים ולא הרגישו ואמר 'והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים' בלשון 'עטף קאנט שוין סובל זיין די מצרים טויג ניכט וועל איך ענק אויס לייצען' עכ"ל ודפח"ח והמבין יבין".

ועוד הביא שם: "המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים. שמעתי בשם הר"ר העניך מאלכסנדר זצ"ל: הגלות היותר גדול אשר היה לישראל במצרים 'ואהס זיאי האבין שוין גיעקענט אלץ פר נעמין'. וזהו שכתוב 'המוציא אתכם מתחת סבלות' – הסבלנות שהיה להם במצרים, והבן".

רעיון זה נמצא גם באסכולות חסידיות נוספות, כך ראה בספר 'קדושת לוי' (פרשת בא ד"ה ועל פי זה): "והנה הישראל היו במצרים בנו"ן שערי וכו', והיה להם תענוג מדברים מאוסים. ולזה אמר להם השם יתברך 'אני ה' המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים' היינו שלא תוכלו לסבול את התענוג מדבר מאוס שהיה לכם. וזהו הוא הפירוש של לשון 'סבלות' שלא תוכלו לסבול את התענוג מדבר מאוס שהיה רק יהיה לכם תענוג מעבודת השם יתברך מתורה ותפלה ומעשים טובים".

ועוד ראה בספר 'אור ישרים' ('תורת משה' פרשת וארא) שהביא כן בשם הרה"ק רבי משה מקוברין: "והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים. הגם שנתגשמתם כל כך שתוכלו לסבול מצרים העביות והגשמיות, ולא ידוה לבבכם על זה, כי תהיו הכל ישר בעיניכם שהיא בחינת מצרים. עם כל זה בל תדמו בנפשיכם להתייאש לגמרי ח"ו כי אוציא אתכם אף מבחינה הזאת".

ויצוין כי בדורינו התגלה שרעיון זה כבר מיוחס להרה"ק רבי יחיאל מיכל המגיד מזלאטשוב, שכן כך הביא בשמו בעל 'עבודת הלויים' ('אור הגנוז' עמוד ו): "והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים. פירש הרה"ק רבי יחיאל מיכל מזלאטשוב זצ"ל: ה' יתברך אומר, אני אוציא אתכם מהעניין שאתם כעת – שיכולים אתם לסבול את מצרים" (ומשם נעתק לספר 'תורת המגיד מזלאטשוב' פרשת וארא).

13. שמות ב כג-כד.

הַעֲבֹדָה. וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב".

אימתי התחילה הגאולה – בזמן שבני ישראל נאנחו על מצבם. כל עוד שבני ישראל השלימו עם מצבם ויכלו לסבול את מצרים הרי שהגלות הייתה בנפשם ולא היה ניתן לגאלם משם, אולם כשבני ישראל נאנחו בראותם את מצבם הרי שבכך התחילה אצלם גאולת הנפש שהסתיימה בניתוק המוחלט של בני ישראל מארץ מצרים¹⁴.

לא שמעו 'אלי'

עם יסוד זה שלימדנו החידושי הרי"ם במהות הגלות כלפי הגאולה, המשיך השפת אמת וביאר את מה שטען משה רבינו כלפי הקב"ה¹⁵: "וַיִּדְבֹּר מֹשֶׁה לְפָנָיו ה' לֵאמֹר הֲנִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁמְעוּ אֵלַי וְאִיךָ יִשְׁמְעֵנִי פְרַעֲהָ".

פרעה היה אמור לשמוע את הציווי לשחרר ולגאול את בני ישראל ממצרים, אלא שכל עוד שבני ישראל עדיין לא בשלים להיגאל הרי שלא ייתכן שפרעה ישמע לגאול אותם. הבין משה רבינו שאי שמיעת בני ישראל אליו מלמדת כי עדיין הם תחת 'סבלות מצרים' – עדיין הם סובלים את טומאת המצריים ומרוצים ממנה, ולכן הם לא מעוניינים לשמוע את הקול הדובר אליהם על היציאה ממצרים, כך שהם בתוך הגלות ההפוכה מהגאולה המתעבת את המצריים.

לפיכך טען משה רבינו שאם בני ישראל לא שמעו אלי והם עדיין יכולים לסבול את טומאת מצרים, אין לי מה ללכת אל פרעה לבקשו על השחרור, כי השלב המקדים עדיין לא נעשה – הגלות עדיין מתוקה אצלם.

אולם האמת הייתה שבעת שנאנחו בני ישראל מן העבודה הרי שבכך הם התחילו להוציא עצמם מסבלות מצרים, בהראותם כי הם כבר לא מסוגלים לסבול את טומאת מצרים. אלא שמשה רבינו לפי רום מדרגתו וקדושתו היה מרוחק מסבלות מצרים עשרת מונים מאשר בני ישראל, ולכן הוא אמר: הן בני ישראל לא שמעו 'אלי' – הן עדיין לא שומעים להתנתק מסבלות מצרים בהתאם לדרגה הרוחנית הגבוהה אותם הם שומעים ממני.

ועל זה באה עצתו של הקב"ה, שמשה רבינו ייקח עימו בשותפות את אהרן הכהן שהוא היה יותר קרוב למדרגת בני ישראל, ועל ידו יחשב שבני ישראל כבר התנתקו מסבלות מצרים, וזהו שנאמר¹⁶: "וַיִּדְבֹּר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֲרֹן וַיִּצְוֵם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל

14. 'שפת אמת' שמות תרנ"ו ד"ה בפסוק, והשווה ל'ספר הזכות' פרשת אחרי.

15. שמות ו יב.

16. שמות ו יג.

פְּרָעָה מִלֶּךָ מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" – שרק על ידי אהרן שהיה יותר קרוב לבני ישראל, היו יכולים בני ישראל להדבק במשה רבינו שיוציאם מארץ מצרים¹⁷.

ההפרדה מהטומאה הוא התקרבות לקדושה

העמקה נוספת בעניין זה כותב השפת אמת, תוך שהוא מביא את דברי החידושי הרי"ם ומוסיף עליהם פירוש נוסף ומסקנתו היא כי שני הפירושים אחד הם.

פעמים ואנו רואים את בני ישראל יושבים איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואין מחריד, ופעמים שאנו רואים את בני ישראל מפוזרים בגולה כשאומות העולם שולטים עליהם ורודים בהם. במה הדבר תלוי ולפי מה משתנה מצבם של בני ישראל?

קובע השפת אמת ואומר כי בדביקות בני ישראל בשורשם הדבר תלוי, שבעת שבני ישראל דבקים ביוצרם לעשות רצונו ולעבדו בלבב שלם אין אומה ולשון יכולה לשלוט בהם, שהרי בשורש העליון אין כל מגע נכרי וכלשון הכתוב¹⁸: "כִּי חֶלֶק ה' עִמּוֹ יַעֲקֹב חֶבְלֵי נְחֻלָּתוֹ", ואילו כשבני ישראל נופלים ממדרגתם הם תחת 'סבלות מצרים' כיון שבעולמות הנמוכים יש מגע גם לשאר האומות.

וכאן משלב השפת אמת את דברי החידושי הרי"ם ומעלם בקנה אחד: כפי מידת הריחוק מהטומאה כך האדם יותר דבק בשורשו העליון, וככל שהאדם יותר דבק בשורשו העליון אין לאומות העולם כל שליטה עליו. כך שאכן 'סבלות מצרים' – היכולת לסבול את תועבת מצרים היא הגלות, אך המשמעות המעמיקה שלה היא שכשהאדם סובל את תועבת מצרים הרי הוא מרחיק עצמו מהשורש העליון ובזה הוא ממשך על עצמו את שלטון אומות העולם.

הגאולה הייתה אכן מה שבני ישראל כבר לא סבלו את תועבת מצרים, אלא שהכוונה בזה היא שבד בבד עם הריחוק והתיעוב של מצרים הם זכו להתקרב יותר ויותר לשורש העליון ובזה הם הורידו מעצמם את עול שעבוד מצרים.

וכלשונו בזה¹⁹: "ובאמת כפי הנהגת בני ישראל למטה כך מתנהגין בשמים עמהם. וכפי מה שלא היו סובלין כלל זרמת מצרים, כך היו דבקים באותו מקום שאין שם אחיזה למצרים. רק שהיו בלתי מתוקנים והיה להם צד לסבול תאות מצרים, כמו שכתוב במדרש היה קשה להם לפרוש מעבודה זרה, לכן היו תחת סבלות מצרים כנ"ל. ועל זה נאמר והוצאתי אתכם כו' ושני הפירושים אחד כנ"ל".

17. 'שפת אמת' וארא תרל"א ד"ה והוצאתי.

18. דברים לב ט.

19. 'שפת אמת' וארא תרל"ו ד"ה בפסוק, וע"ש מה שהרחיב עוד בזה.

עצה היעוצה

ומיסוד גדול זה שלימדנו החידושי הרי"ם על מהות הגלות והגאולה כאמור, הוציא השפת אמת "עצה היעוצה לכל איש מישראל" לגאולה הפנימית של כל אדם ואדם באשר הוא שם.

אם הגלות היא 'סבלות מצרים' – היכולת לסבול את מצרים, והגאולה היא לתעב את טומאת מצרים, הרי שעל כל אדם ואדם להרגיל את עצמו לשנוא את הרע ולתעבו בתכלית הריחוק והשנאה²⁰. וככל שהאדם שונא יותר את הרע והטומאה כך הוא יוצא מהגלות שבה נמצאת נפשו ונכנס אל תוך הגאולה.

וזהו מה שאמרו חז"ל²¹: "אמר רבי לוי בר חמא אמר רבי שמעון בן לקיש: לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע, שנאמר²² 'רגזו ואל תחטאו', אם נצחו – מוטב...". הרגזה זו של היצר טוב על היצר הרע היא שנהא ורוגז של היצר הרע, אשר ככל שהאדם מרבה לרחק מעצמו את היצר הרע על ידי שהוא שונאו ומתעבו הרי הוא מכניס לעצמו את היצר הטוב "וזה התחלת הגאולה"²³.

המרור זה הגאולה

זהו הטעם איפוא למצות אכילת מרור בליל הסדר – מסביר החידושי הרי"ם – כי אדרבה דווקא המרירות שבירק המרור היא המסמלת את הגאולה! כל עוד שלבני ישראל לא היה מר בהיותם בארץ מצרים היה זה מחמת שהגלות הקיפה אותם כליל והם שכחו כליל מהייחודיות שלהם כבני ישראל כלפי המצריים – חוסר המרירות זה הגלות! הגאולה החלה כשלבני ישראל החל להיות מר, כשהם נאנחו מן העבודה, כשעלתה שוועתם על האלוקים.

באותו הזמן שבו הם החלו לחוש את מרירותם אז החלה הגאולה. כשבני ישראל כבר לא יכלו לסבול את מצרים אזי הם יצאו מתחת 'סבלות מצרים' – כך שהמרור הוא זה

20. השוה להנכתב בספר 'לקוטי אמרים - תניא' (פרק יד): "צריך לקבוע לו עתים גם כן לשית עצות בנפשו להיות מואס ברע, כגון בעצת חכמינו ז"ל אשה חמת מלאה צואה כו' וכהאי גוונא, וכן כל מיני מטעמים ומעדנים נעשים כך חמת מלא כו', וכן כל תענוגי העולם הזה החכם רואה הנולד מהן שסופן לרקוב ולהיות רמה ואשפה, וההיפך להתענג ולשמוח בה' ע"י התבוננות בגדולת א"ס ב"ה כפי יכולתו. אף שיודע בנפשו שלא יגיע למדרגה זו באמת לאמיתו כי אם בדמיונות אעפ"כ הוא יעשה את שלו לקיים את השבועה שמשביעים תהי צדיק וה' יעשה הטוב בעיניו. ועוד שההרגל על כל דבר שלטון ונעשה טבע שני, וכשירגיל למאס את הרע יהיה נמאס קצת באמת".

21. ברכות דף ה א.

22. תהלים ד ה.

23. 'שפת אמת' וארא תרל"א ד"ה והוצאתי.

סממן הגאולה, שהרי תחושה זו של מרירות היא זו שהוציאה את ישראל מתחת 'סבלות מצרים'²⁴.

מצה קודם למרור

מקור אחר²⁵ המצטט את דברי החידושי הרי"ם מביא ש'בזה היה מתרץ קושיות העולם' הלא היא קושיית המפרשים הידועה על הסדר הלא ברור לכאורה במצוות החג: מצה ומרור – כשהמצה קודמת למרור. אם המצה מסמלת את הגאולה והמרור מסמל את השעבוד היה ראוי שהסדר יהיה הפוך, שכן השעבוד קדם לגאולה, והסברא אומרת שהיו צריכים להקדים ולאכול את המרור לפני המצה בהתאם לסדר התרחשות הדברים. ובפרט, שהרי ליל קיום מצות מצה ומרור מכונה בשם 'ליל הסדר' שמשמעותו שיש סדר מדויק לכל דבר ודבר, והנה כאן אנחנו רואים דבר המנוגד לסדר²⁶.

אלא היה אומר החידושי הרי"ם שבכוונה תחילה אין אנו אוכלים את המרור קודם למצה, כדי שלא נטעה לחשוב שהמרור מסמל את הגלות שקודם הגאולה, אלא אדרבה אנו מקדימים את המצה המסמלת את הגאולה כדי שנדע "דגם המרור הוא אתחלתא דגאולה, שקודם מזה לא היה מרגישין שום טעם מרירות, אכן אחר כך שהתחילו הגאולה וימררו את חייהם היה טועמין את המרירות, ואם כן גם המרור הוא סימן לחירות".

24. 'שפת אמת' פסח תרל"ב ד"ה מרור.

25. בספר 'שמחת ישראל' (ברגר, שיר"ל לראשונה בפיטרקוב תר"ע. 'מאמרי שמחה' אות לה), ועיין שם שהביא ההחידושי הרי"ם היה מבסס את דבריו על משל שהגיד הר"ב מפרשיסחא: "אמר משל למלך שהיה לו בן יחיד ואהב אותו מאוד והיה מפונק כבן יחיד של מלך. פעם אחת סרח והגלהו למדינה רחוקה והיה נע ונד. פעם אחת עלה בדעת המלך לדרוש מצב בנו, ושלא איפרכוס אחד לבקשו, ומצאו בכפר אחד בין החקלאים בבית המרזח (קרעטשמ"י) שותה שיכור ומרקד עמהם והולך יחף ובלוא לבוש. ושאל אותו האיפרכוס האם תכיר אותי. השיב הן, הלוא אתה שר בחצר אבי המלך. שאלו, ומה רצונך שאגיד בשמך לאביך. והשיב לו, לו ירצה אבי לשלוח לי בתי רגליים ומלבוש חם, בוודאי היה טוב מאוד עבורי, כי כבר היה מגושם כל כך ורוחק מבית אביו וטובו, עד שלא הרגיש עוד לבקש טובה יותר גדולה כגון להחזירו לבית אביו וממילא יהיה לו הכל, כי כלום חסר בבית המלך.

וכן בגלות המר בעוה"ר בימים נוראים צווחין ככלבא הב לן חיי הב לן בני וכו', ומוטב היה לצעוק על גלות השכינה כי יתגדל ויתקדש שמיא רבא, ואז ממילא היה לנו הכל. ועל זה אמר הגה"ק מהר"מ מגור זצוק"ל דאפשר שזה היה טובה שמסתמא נתעורר מזה רחמנות יותר". ועם זה היה מוסיף החידושי הרי"ם ליישב את הקושיה כפי שהבאנו למעלה. והשוה למה שהבאנו לעיל מספר 'שיח שרפי קודש' בשם הר"ב מפרשיסחא.

26. שאלה זו כבר נפתחה בדברי רבותינו הראשונים, וראה במהרי"ל (בסדר ההגדה) שעמד על כך שהרמב"ם הקדים מרור למצה (פ"ח מה' חמץ ומצה ה"ד), ופירש שהרמב"ם כתב הסדר שהיה בזמן הבית שהמרור בא יחד עם הפסח, אבל לדין בזמן הזה יש להקדים מצה למרור דמצה מדאורייתא ומרור מדרבנן. יצוין שגם בנוסח המשנה שבתלמוד הירושלמי הקדימו את המרור למצה.

ג. זיכוך התערובת טוב ורע

ההסבר הפשוט

ההסבר אותו מגדיר השפת אמת כהסבר הפשוט למצות אכילת המרור בתוך חג הגאולה הוא מה שאנו משיגים ויודעים שכל המרירות שהייתה לנו במצרים הייתה למעשה להנאתנו ולטובתנו.

כשכל עבד נגאל מעבדותו, אזי ביום שהוא קובע לציין ולחגוג את גאולתו הוא אינו מזכיר לעצמו את הצרות והמרירות שהיו לו בימי עבדותו, שהרי אותם צרות לא הועילו לו כלום ואדרבה הציקו והפריעו לו מבלי להביא כל תועלת; החגיגה היא איפוא רק על הגאולה והחירות.

לא כן בני ישראל שמציינים את הגאולה גם באכילת מרור, כי הם יודעים שהמרירות שהייתה להם בשעבוד מצרים באה למעשה רק לטובתם, ולכן הם משבחים ומהללים את הקב"ה על הגלות והעינוי בידעם כי הכול היה לטובה.

כור הברזל

משל למה הדבר דומה – לאדם שיש בידו ככר כסף אלא שהוא אינו טהור ונקי. הדרך היחידה לנקות את הכסף מהסיגים הדבוקים בו היא להכניסו אל תוך האש ועל ידי זה נצרף הכסף והוא מתברר ומתנקה. הפעולה הזאת של הליבון היא בלתי נמנעת, כי אם מעוניינים שהכסף יהיה טהור אין ברירה אחרת מאשר ההכנסה אל תוך כור הליבון. אם מתכת הכסף הייתה בעלת הרגש היא הייתה צועקת מרה על הסבל הנורא שנגרם לה כשהיא נשרפת בחום כה גבוה, אבל ברור שפעולה זו נעשית לטובתה כי רק על ידי כך היא תצא זכה וטהורה.

לא לחינם נמשלה ארץ מצרים לכור היתוך, וכלשון הפסוק²⁷: **"וְאֶתְכֶם לֶקַח ה' וַיּוֹצֵא אֶתְכֶם מִכּוּר הַבְּרִזָּה מִמִּצְרַיִם לְהִיּוֹת לוֹ לְעַם נַחֲלָה בַּיּוֹם הַזֶּה"**, כי אכן בני ישראל עברו בארץ מצרים תהליך של זיכוך וטיהור בכל השעבוד והעבודה הקשה, בדומה לכסף הנצרף בתוך הכור.

וכשם שהצורף מכניס את המתכת לאש בכוונה תחילה על מנת לבררו, כך הכניס הקב"ה את בני ישראל לארץ מצרים ונתנם בעול השעבוד כדי שהצרות הרבות יזכרו ויטהרו את נשמותיהם וכך יוכלו להיבחר כעם סגולה ולהיכנס לבריתו של הקב"ה.

ושפיל לסיפא דקרא: "ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים" – מדוע? כי רק על ידי כך יכול היה הקב"ה לקחתנו "להיות לו לעם נחלה כיום הזה"²⁸.

לנקות את תערובת הטוב והרע

הסיבה לפיה היו צריכים בני ישראל לעבור את תהליך זיכוך זה לפני שהם נבחרו להיות עם סגולתו של הקב"ה נעוץ בחטא הקדמון של אדם הראשון שאכל מ'עץ הדעת טוב ורע' שבכך התחבר נפשו וגופו של אדם הראשון להיות אף הם מטוב ומרע יחד, וזהו הזוהמא שהטיל הנחש הקדמוני באדם ובחווה – שעירב בהם טוב ורע.

לפני החטא היה העולם כולו רק טוב והרע היה נפרד ומובדל לגמרי, וחטא זה של אדם הראשון גרם תערובת בכל העולמות, ומני אז אין לך דבר בעולם הזה שאין בו תערובת זו של טוב ורע, וכל הנפשות שבאו לעולם אף הם מעורבים בטוב וברע²⁹.

מסביר השפת אמת שבגלות מצרים נתקיים בבני ישראל מאמר הפסוק³⁰: "הגו סיגים מִכֶּסֶף וַיֵּצֵא לְצַרְף כָּלֵי" – שעל ידי זה שהיו בני ישראל בכור הברזל נתבררו נשמותיהם והופרדו מהם הסיגים, באופן שכל הפסולת נשארה במצרים ובני ישראל היה בהם את הטוב לבדו, ורק על ידי כך הם נעשו כלי מתוקן ומוכן להשראת שכינתו יתברך³¹.

מתחילה עובדי עבודה זרה

וכדי להבין זאת אנו מקדימים ואומרים בסדר ההגדה: "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו..." בעוד שעל פי פשוטו הדבר צריך ביאור: לשם מה אנו צריכים לספר כאן את ההיסטוריה השלילית של אבותינו שמתחילה היו עובדי עבודה זרה, וכי מה עניין זה לסיפור יציאת מצרים.

אלא שבכוונה תחילה אנו אומרים זאת כדי למנוע את השאלה הבאה: מה לנו לשמוח ביציאת מצרים ומה שבח יש בזה שעבדים היינו לפרעה במצרים, הלא עדיף היה אילולי לא היינו יורדים כלל למצרים ולא היו צריכים להעלותנו משם.

רק האמת היא שלטובתינו בא כל שעבוד מצרים, שהרי 'מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו' וזאת באה להם כתוצאה מאותה תערובת טוב ורע של חטא אדם הראשון

28. והשוה לדברי ה'כלי יקר' (דברים ד כ): "מה שנאמר 'אתכם לקח מכור הברזל' המנקה הכסף מכל סיג ופסולת עד שיהיה נקי וזך ברה כחמה כך נזדכך חומר שלכם בעיניו מצרים עד שנעשה ברור כשמש".

29. וכפי שהאריך מוהר"ח בתחילת ספרו 'שערי קדושה'.

30. משלי כה ד.

31. ויסוד זה כי שעבוד מצרים בא לתקן את חטא עץ הדעת ולברר את הטוב מהרע מפורש בדברי מוהר"ח בספר 'שער הכוונות' דרושי הפסח דרוש א, ועוד.

בעץ הדעת, וכדי לזכננו ולנקותנו מתערובות הרע הכניסנו הקב"ה אל תוך כור הברזל במצרים ועל ידה התבררנו להיות ראויים להתעטר כעם סגולה.³²

"והאמת נראה... כי בוודאי עלינו לשבח על הגלות גם כן, דאם לא כן מה השבח על הגאולה אם היינו יכולין להתקרב להשי"ת בלי זה אם כן לא הן ולא שכרן. אלא וודאי הגלות היה עצה שנוכל להתקרב להשי"ת"³³.

הבירור והזיכור

ואילולי זה שבני ישראל היו מודעים לכך שכל הצרות והשעבוד שהם מתענים בארץ מצרים נועדו כדי לזככם ולהכינם לשלימות הרצויה, הם לא היו יכולים להחזיק מעמד בגודל המרירות.

לפיכך שלח הקב"ה לבשרם בזה הלשון³⁴: "לֵכֶן אָמַר לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבֻלֹת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעַבְדֹתֵם וְגֵאלְתִּי אֶתְכֶם בְּזְרוּעַ נְטוּיָה וּבְשִׁפְטִים גְּדִלִים. וְלִקְחַתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהִייתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וַיְדַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבֻלֹת מִצְרַיִם. וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת יְדֵי לְתַת אֶתָּה לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלִיעֶקֶב וְנִתַּתִּי אֶתָּה לָכֶם מוֹרְשָׁה אֲנִי ה'".

המטרה של אמירה זו הייתה כדי לחזק את כוחם של בני ישראל בגלות בכך שיידעו שיש תכלית לעמלם ולצערם, שעל ידי זה שהם נמצאים תחת סבלות מצרים ומשתעבדים בעבודה קשה, הרי הם מזדככים מתערובת הטוב והרע ובכך הם יוכלו לבוא לתכלית הנרצית להיות עם ה' ולהיכנס לארץ ישראל.

מוסיף השפת אמת ומטעים שלמעשה הייתה גלות מצרים השלב האחרון בבירור הטוב מתערובת הטוב והרע שהייתה בבני ישראל, כי כבר קודם לכן הסתלק חלק מהרע והפסולת שהייתה באבותינו על ידי בניהם הרעים, ישמעאל ועשו, ולאחר מכן בא שעבוד מצרים כבירור אחר בירור.

ולזה נתכוון יהושע באמרו אל העם³⁵: "כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֶבֶר הַנְּהַר יֵשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם תֵּרַח אָבִי אַבְרָהָם וְאָבִי נְחוֹר וַיַּעֲבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים. וְאָקַח אֶת אַבְיָכֶם אֶת אַבְרָהָם מֵעֶבֶר הַנְּהַר וְאוֹלַף אוֹתוֹ בְּכָל אֶרֶץ כְּנָעַן וְאַרְבֶּה אֶת זְרַעוֹ וְאֶתָּן לוֹ אֶת יִצְחָק. וְאֶתָּן לְיִצְחָק אֶת יַעֲקֹב וְאֶת עֵשָׂו וְאֶתָּן לְעֵשָׂו אֶת הַר שְׁעִיר לְרִשְׁתּוֹ אוֹתוֹ וַיַּעֲקֹב וּבְנָיו יָרְדוּ מִצְרַיִם. וְאֶשְׁלַח אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אַהֲרֹן וְאֶגְּף אֶת מִצְרַיִם כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּקִרְבּוֹ וְאַחֲרַי הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם".

32. 'שפת אמת' פסח תרל"ב ד"ה מתחילה; תרנ"א ד"ה בסיפור.

33. 'שפת אמת' פסח תרל"ג ליל ב' ד"ה לחם עוני.

34. שמות ו ו-ח.

35. יהושע כד ב-ה.

הושע מפרט כאן את תהליך הבירור שעבר אבותינו עד לזיכון המוחלט – "שיצא פסולת מאברהם, וכן אחר כך ביצחק יצא ממנו עשו, בירור אחר בירור, ואחר כך הוריד אותנו למצרים. וכל זה היו עצות כדי שנוכל להתקרב אליו. וזה אנו מאמינים בו יתברך כי כל זה היה לטובתינו"³⁶.

וזה טעם המרור

כיון שכאמור הייתה הגלות והשעבוד במצרים לטובתנו, לזכנו ולטהרנו מקליפותינו ומטומאותינו ולהסיר מעימנו את תערובת הרע שבטוב, הרי שבלייל הסדר אנו אוכלים את המרור כדי להראות שאנו מאמינים ומכירים בכך שכל ימי העינוי היה לטובתנו, כי רק על ידי זה זכינו להיות לעם נחלתו של הקב"ה³⁷.

"שמזכירין שהגלות גם כן היה לטובה כי לא היינו מתקרבים לעבודת המקום רק על ידי גלות מצרים נתקרבו אליו ב"ה. ולכן מזכירין כל זה, השעבוד והצעקה והגאולה, שבני ישראל משבחין על כל תהלוכות הגלות, שעל ידי זה היה בכוחנו לצעוק כראוי להשי"ת ועל הצעקה ועל הישועה. וזה טעם המרור על שם שבח המרירות בעצמו כנ"ל"³⁸.

ד. שהיו מצוינים שם

למנוע את הטמיעה

היבט נוסף לעניין זה שהמרירות של השעבוד הייתה לטובתנו מביא השפת אמת בשם הזוהר הקדוש³⁹: "כשראה הקב"ה את השמחה הגדולה של עולם הזה כשנשתכלל כעין של מעלה, אמר פן ח"ו יתערבו י"ב השבטים בשאר העמים וישאר פגם בכל העולמות. מה עשה הקב"ה, טלטל את כולם מכאן לכאן עד שירדו למצרים לשבת בדירותיהם בתוך עם קשי עורף המבזים מנהגיהם ומבזים אותם מלהתחתן בהם ומלהתערב עמהם וחשבו אותם לעבדים. הזכרים מאסו בהם והנקבות מאסו בהם, עד שנשתכלל הכל בזרע קדוש בלי תערובת עם נכר, ובינתיים נשלם עוונם של העמים שנאמר 'כי לא שלם עוון האמורי עד הנה'. וכאשר יצאו - יצאו צדיקים קדושים שכתוב 'שבטי יה עדות לישראל'."

הביזיון שביזו המצריים את בני ישראל, העבודה הקשה שהמצריים שעבדו אותם, לא באו אלא לתועלתם של ישראל, שכן רק על ידי זה הם שמרו מרחק והתבדלו זה מזה ולא נטמעו בהם.

36. 'שפת אמת' פסח תרל"ה ד"ה מתחלה.

37. 'שפת אמת' פסח תרל"ב ד"ה מרור.

38. 'שפת אמת' פסח תרל"ה ד"ה מתחלה.

39. פרשת שמות דף טו א, לפי תרגום הסולם.

וזה מה שהדגיש בעל ההגדה "ויהי שם לגוי – מלמד שהיו ישראל מצוינים שם". בני ישראל היו מצוינים בארץ מצרים בכך שלא נטמעו בתוך האוכלוסיה המצרית. וזאת כיצד – על ידי 'ויהי' והרי "דבר זה מסורת בידינו מאנשי כנסת הגדולה: כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער"⁴⁰ – כך שהצער שבו הצטערו ושועבדו בני ישראל הוא ששמר והגן עליהם שיהיו לגוי ויהיו מצוינים שם⁴¹.

הפך לבם לשנוא עמו

השפת אמת מחדד את הדברים ואומר שלמעשה המצריים היו מודעים לכך שהריחוק בינם לבין בני ישראל יגרום להתבדלות מוחלטת ולמניעת התבוללות וטמיעה, והרי הם בעיקר רצו את ההיפך – להכשיל את בני ישראל בטומאת מצרים ושילמדו ממעשיהם הרעים, אלא שמחשבתם הרעה לא עלתה בידם והקב"ה הפר זממם ופעל את הריחוק בעל כורחם.

לפיכך אנו מוצאים שתחילת השעבוד לא היה בעל כורחם של ישראל אלא מתוך שיתוף פעולה ורצון הדדי, שהרי כך שנינו⁴² לפרש מקרא שכתוב⁴³: "וַיַּעֲבְדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ – בפה רך", וכמתואר בהרחבה במדרש⁴⁴: "שבשעה שאמר פרעה 'הבה נתחכמה לו וישימו עליו שרי מסים' קבץ את כל ישראל ואמר להם: בבקשה מכם עשו עמי היום בטובה, היינו דכתיב 'ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך' בפה רך. נטל סל ומגריפה, מי היה רואה את פרעה נוטל סל ומגריפה ועושה בלבנים ולא היה עושה, מיד הלכו כל ישראל בזריזות ועשו עמו בכל כחן לפי שהיו בעלי כח וגבורים".

מסביר השפת אמת שבאותה שעה אכן רצה פרעה ששעבוד בני ישראל תחת מצרים לא ייעשה באופן של רודנות והכרח, אלא דווקא באופן של 'פה רך' ודברי ריצוי, כי פרעה ידע שרק באופן זה יוכל להיות קירוב הלבבות בין בני ישראל לבין המצריים והם יוכלו להכשילם.

אלא שהקב"ה הפך את לבבם של המצריים, וכפי שאנו מודים ומהללים⁴⁵: "הִפְךָ לָבָם לְשׂוֹא עִמּוֹ לְהַתְנַכֵּל בְּעַבְדֵי"ו – שנעשו המצריים שונאים לבני ישראל, ורק כך נתרחקו ישראל מהם ונשארו בטהרתם⁴⁶.

40. מגילה דף י ב.

41. 'שפת אמת' פסח תר"ס ד"ה ויהי.

42. סוטה דף יא ב.

43. שמות א יג.

44. במדבר רבה טו כ.

45. תהלים קה כה.

46. 'שפת אמת' שמות תרל"ד ד"ה וכאשר.

וכמו כן כל היסורים

המשמעות של שמירה מיוחדת זו שניתנה לבני ישראל על ידי הצרות והשעבוד היא שמצד עצמם היו בני ישראל מסוגלים להיטמע בתוך בני ארץ מצרים, אלא שהקב"ה עשה לטובתנו ופעל אצל המצריים לשנוא אותנו ולהעבידנו בעבודה קשה, ועל ידי זה התבדלו ונפרדו מהם וכך יכלו בני ישראל לשמור על טהרתם וקדושתם.

ומזה מוציא השפת אמת מוסר השכל לכל הדורות: ייסורי הגוף הבאים על האדם מטרתם היא לשמור על נפשו של האדם. בדיוק כשם שבארץ מצרים באו ייסורי הגוף כדי להגן על טהרת ישראל שלא יטמעו בארץ מצרים, כך גם הדבר בכל הדורות שמטרת הייסורים הוא להגן על הנפש.

"וכמו כן כל היסורים שבאים על בני ישראל כששוכחין את הבורא, ומתוך יסורי הגוף באין לצעקה וזכרון בנפשותיהם. וכן כתיב 'ויאנחו כו' מן העבודה' וגרם זה 'ותעל שועתם אל האלקים' שמיסורי הגוף באין להרגיש יסורי הנפש. והכל הכנה אל הגאולה. לכן כתיב 'ביד חזקה' בעל כורחן שלא בטובתן נתקרבו אליו ית"ש, ויש להלל ולשבח על זה"⁴⁷.

וזה אכן הטעם למצות אכילת המרור בליל הגאולה, כי אנו מודים ומהללים את הקב"ה על כך שהייתה לנו מרירות זו במצרים שכן רק על ידה הצלחנו לשמור על טהרתנו בהיותנו מצוינים בארץ מצרים⁴⁸.

כורך מצה ומרור

ולפי זה גם נשכיל להבין את מצות 'כורך' שהיא אכילת כזית מצה וכזית מרור יחדיו, אשר כדברי בעל ההגדה הוא: "זכר למקדש כהלל, כן עשה הלל בזמן שבית המקדש היה קיים, היה כורך מצה ומרור ואוכל ביחד".

המאפיין העיקרי של המצה הוא שהעיסה נשארת ללא שינוי. החימוץ משנה את העיסה, היא תופחת והופכת לחמץ. אולם כששומרים על המצה מחימוץ היא נשארת בצורתה הראשונית. ואכן המצה המסמלת את אי השינוי באה לסמל בעניין זה את הסיבה לגאולה – שבני ישראל לא השתנו במצרים, וכדברי המדרש הידועים⁴⁹ שבני ישראל נגאלו ממצרים בזכות שלא שינו את שמם ואת לשונם.

על זה בא הלל והסביר כיצד באמת התרחש דבר פלאי זה שלמרות שבני ישראל היו במצרים הם לא התערבו בהם ולא שינו את שמם ואת לשונם – על ידי המרור, בכך שהמצרים מררו את חיי בני ישראל הם התבדלו מהם ורק כך הם לא נטמעו בהם.

47. 'שפת אמת' פסח תרנ"ה ד"ה ענין.

48. 'שפת אמת' פסח תרמ"ד ד"ה מרור.

49. ויקרא רבה לב ה.

כדי להעביר את מסר זה היה הלל כורך את המצה והמרור יחדיו, כאומר שכל מה שבני ישראל הצליחו לשמור על עצמם בבחינת 'מצה' בלי שינוי ותערובת בין הגויים היה רק בזכות ה'מרור' שמררו המצרים את חיי אבותינו⁵⁰.

ה. הגלויות האחרות

מרורים לשון רבים

דרך נוספת במהות מצות אכילת המרור עולה מתוך דברי השפת אמת המצביע על כך שלמעשה הייתה גלות מצרים הראשונה מתוך הגלויות איליהם גלו בני ישראל, ואם כי אכן נגאלנו מגלות מצרים הרי שבהמשך הדורות גלינו שוב מארצנו ועד לגלות המרה הנוכחית.

המרור אותו אנו אוכלים בליל הסדר הוא בעיקר בגלל המרירות אותה אנחנו חווים ומרגישים עד עצם היום הזה. אכן את המרירות אותה חווינו והרגשנו במצרים היינו מעדיפים שלא להזכירה בזמן זה של הגאולה, אולם מכיוון שאנחנו עדיין סובלים ממרירות הגלות, הרי שהעצה בעבורנו היא להזכיר את המרור אותו אכלנו בארץ מצרים ונגאלנו ממנו ועל ידי מצות אכילת המרור לשאוב כוחות למתק את המרירות של זמנינו.

וזאת על ידי אותם הכוחות שהקב"ה השריש בתוך גאולת מצרים שהיא למעשה היסוד לכל הגאולות, ולכך אנחנו יכולים בליל הסדר שבו נגאלנו ויצאנו ממצרים גם להיגאל מתוך הגלות שבה אנו נמצאים עתה.⁵¹

ובדרך רמז מוצא השפת אמת את המרירות בת ימינו בתוך הפסוקים המצויים על אכילת המרור: "וְאָכְלוּ אֶת הַבֶּשֶׂר בְּלֵילָה הַזֶּה צְלִי אֵשׁ וּמִצּוֹת עַל מַרְרִים יֵאָכְלוּ"⁵²; "עַל מִצּוֹת וּמַרְרִים יֵאָכְלוּ"⁵³ – 'מרור' לא נאמר אלא 'מרורים' בלשון רבים, כי לא באה המצוה רק כזכר לעבר שבו מיררו את חיינו בארץ מצרים, אלא כזכר להווה - לכל המירורים אותם אנו עוברים ביתר הגלויות, ואותם אנו ממתיקים על ידי הגאולה הראשונה שבה נגאלנו ממצרים שהיא השורש לכל הגאולות.⁵⁴

50. 'שפת אמת' פסח תרנ"ח ד"ה ענין.

51. 'שפת אמת' פסח תרל"ו ד"ה מרור; תר"מ ד"ה והיא; תרמ"ז ד"ה מרור.

52. שמות יב ח.

53. במדבר ט יא.

54. 'שפת אמת' פסח תרס"ג ד"ה על.

בלע מרור לא יצא

עם זה נבין היטב את הדין אותו שנינו בהלכות מצה ומרור⁵⁵: "אמר רבא: בלע מצה - יצא, בלע מרור - לא יצא", בעוד שלכאורה הוא צריך ביאור והסבר מה החילוק בין מצה למרור, ומדוע במצה ניתן לקיים את המצוה גם בבליעה ובלי הרגשת טעם המצה, ואילו במרור הבולעו לא יצא כיון שלא הרגיש את טעמו.

מסביר השפת אמת שדין זה נקבע בהתאם למצבנו הנוכחי שבו אנחנו שרויים בגלות. אכן אנחנו יודעים על הגאולה שנגאלנו ממצרים, אבל אין אנחנו יכולים לומר שאנחנו גם מרגישים את הטעם של הגאולה, שהרי הגלות מקיפה אותנו מכל צד – לפיכך המצה המסמלת את הגאולה די בכך שאנו אוכלים אותה אבל אין אנו גם צריכים להרגיש את טעמה.

המרור לעומתו המסמל את הגלות, והרי לא זו בלבד שאנו יודעים על הגלות אלא אנחנו גם מרגישים את טעמו, ולכן גם המצוה עליה להתקיים באופן כזה שמרגישים את טעם המרור, והבולע מרור לא יצא ידי חובתו⁵⁶.

בכל דור ודור

ולא לחינם הצמיד בעל ההגדה את הפיסקא של "מרור זה שאנו אוכלים על שום מה – על שום שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים" אל הפיסקא שלאחר מכן "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים".

כי מרירות זו שבה מררו המצרים את חיי אבותינו במצרים ממשיכה למעשה 'בכל דור ודור', שהרי בכל הגלויות קמים עלינו אויבינו וממררים את חיינו, והעצה להמתיק את המרור שבימינו הוא אכן על ידי זה שהאדם יראה את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, ומהגאולה דאז ישאב כוחות להיגאל אף עתה⁵⁷.

ו. להמתיק המרור בשורשו**מיתוק מר במר**

כדרכו בקודש, הרי שבכתבי קדשו הנדפסים ב'שפת אמת - ליקוטים' פותח לנו השפת אמת חלון כדי להתבונן דרכו בעומקו הנסתר והנעלה של מצות אכילת המרור, כשהדברים משתלבים עם הרעיונות שהובאו לעיל.

55. פסחים דף קטו ב.

56. 'שפת אמת' פסח תרנ"ג ד"ה הלל.

57. 'שפת אמת' פסח תרנ"ג ד"ה הלל.

משל למה הדבר דומה – מטעים השפת אמת – לפרי רך המוגן בקליפה השומרת עליו. רק הפרי ראוי למאכל ואילו הקליפה אינה ראויה למאכל – יש כאן איפוא טוב ורע: הפרי הוא הטוב בהיותו ראוי למאכל והקליפה היא הרע שכן היא אינה ראויה למאכל. אולם כשנתבונן בשורשו של הרע נראה למעשה שאף הוא טוב, שכן בלעדיו הטוב ממש לא היה יכול להיות כך, שהלוא הפרי עצמו לא היה יכול להישמר אילולי הקליפה המגנת עליו. כשרואים את הטוב והרע מיסוד בריאתם משכילים שאף הרע הוא למעשה טוב, כי אכן הקליפה אינה ראויה למאכל אבל היא הרי שומרת על הפרי.

רעיון זה הוא העומד מאחרי מה שלמדנו שדרכו של הקב"ה להמתיק מר במר. כשיש לאדם כוס מים מרים, אין הוא יכול להמתיק את המים אלא על ידי שיכניס בתוכם דבר מתוק והוא שימתיק את המר. אך לא כך היא דרכו של הקב"ה, וכפי שהמדרש⁵⁸ מפרש לנו שהקב"ה ממתיק מר במר⁵⁹.

נס מיוחד זה של 'מיתוק מר במר' נעשה כדי להעביר לנו את ההסתכלות האלוקית לכל דבר מר. אם אנחנו כבני אדם רואים כאן דבר מר, הרי שהאמת היא שבשורש העליון הרי זה מתוק, כי למעשה שורשו העליון של כל דבר רע הוא טוב ויש בו תועלת. לכן הקב"ה ממתיק מר במר, ללמדנו שאף המר הוא למעשה מתוק.

לזכור ולהתקשר עם המרור

מציין השפת אמת שאצל אכילת מרור מצאנו שטעם המצה הוא להיות זכר למה שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים. "זכר" - מסביר השפת אמת – הרי זה מעניין "התקשרות", שכן אדם זוכר את מה שהוא מקושר ודבק בו⁶⁰, ואם כן גם כאן הזכר למרור אמור להיות ההתקשרות והחיבור הפנימי והגבוה של האדם אל המרור.

הזכירה וההתקשרות שנתבעת כאן מהאדם זה לדעת שלמעשה גם המרירות היא מתיקות והרע בשורשו הוא גם טוב, "שיהיה הזכירה במרור גם כן לברר שהמרירות היא רק צורך עליה וגאולה שלימה, ועל ידי זה ניתן זכירה גם להמרירות". ודבר זה נעשה על ידי שהאדם מקיים את מצות אכילת המרור בזמן חירותו, כשלענייני בשר נראה הדבר כסתירה לכאורה, כי מה למרירות בזמן הגאולה, ואכן על ידי זה הוא מראה שהאמת היא כי אין כאן סתירה כי שורש המרירות הוא גם מתיקות.

58. בראשית רבה עז א.

59. וראה 'לקוט שמעוני' (אות רנו): "רבי שמעון בן גמליאל אומר: בוא וראה כמה מופרשין דרכיו של מקום מדרכי בשר ודם. בשר ודם במתוק מרפא את המר, אבל הקב"ה אינו כן, אלא במר מרפא את המר הא כיצד נתן המחבל לתוך דבר שנתחבל כדי לעשות בו נס".

60. והשוה 'שפת אמת' (פורים תרל"א ד"ה א"ז): "ידיעה פנימיות נקרא זכירה, כמו שאדם יודע בידיעה מוחלטת שטוב לו חיים ונשמר ממילא מסכנת נפשו בלי ישוב והתבוננות על ידי ידיעה הנ"ל הנקשרת בנפשו. ונקרא זכירה שאי אפשר לשכוח זה על ידי שהידיעה דבוקה בנפשו. כן פירוש זכירה".

החרוסת המתוקה

ההבחנה הזאת שאכילת מרור בזמן החירות מגלה שאף המר הוא מתוק, נמצאת עוד יותר גם ב'חרוסת' שבו מטבילים את המרור.

החרוסת יש בה למעשה סתירה פנימית ומהותית: מצד אחד החרוסת היא 'זכר לטיט'⁶¹, עליה להיות סמיכה כטיט ומכניסים בה תבלינים כזכר לקש – היא מסמלת איפוא את השעבוד במלוא עוצמתו; מצד שני החרוסת היא מתוקה. אם אכן החרוסת מזכירה את השעבוד היה מן הראוי שהיא תהיה מרה ולא מתוקה?

אלא מסביר השפת אמת שבחרוסת בא הרעיון הנזכר ביתר גילוי: למרות שהחרוסת היא זכר לטיט הרי היא מתוקה, כיון שאכן שורש השעבוד הוא טוב ומתוק. ולכן דווקא מפני שהחרוסת מזכירה את הטיט עליה להיות מתוקה כדי שנשכיל ששורש המרירות הוא מתיקות.

זו הסיבה שלוקחים את המרור ומטבילים אותו בחרוסת כדי למתקו, כי החרוסת באה ומלמדת אותנו על המרור. כפי שהחרוסת היא זכר לטיט ובכל זאת היא מתוקה, כך אנו אוכלים את המרור בזמן החירות – כדי שנדע ששורשו העליון והגבוה של הרע הוא הטוב.

המצה קודם למרור

כיון שכן, מתורץ היטב קושיית המפרשים אותה כבר הזכרנו לעיל: מדוע המצה קודמת למרור, הרי אם המצה מסמלת את הגאולה והמרור את הגלות, היו צריכים להקדים את המרור למצה לפי הסדר הכרונולוגי של השתלשלות הדברים שכן הגלות הייתה לפני הגאולה.

מסביר השפת אמת שכדי להשיג את רעיון זה שגם המרור הוא למעשה מתוק היה עלינו להמתין עד הגאולה. כשנגאלנו ממצרים ראינו שלמעשה גם המרירות שבשעבוד מצרים הייתה לטובתנו, אם כדי לברר את הטוב מהרע ואם כדי שלא נטמע בגויים וכפי שהארכנו לעיל, אולם קודם לגאולה היה קשה להשיג את האמת שברעיון זה.

לכן מקדימים ואוכלים את המצה המסמלת את הגאולה כדי שהיא תלמדנו שגם המרור שזה השעבוד היה למעשה מתוק בהיותו צורך להתעלותם של בני ישראל עד לגאולה השלימה⁶².

61. פסחים דף קטז א.

62. 'שפת אמת ליקוטים' ענייני פסח ד"ה טעם.

ז. מרור בגימטריא מות

לתקן עוון שפיכות דמים

השפת אמת⁶³ מזכיר את הגימטריא לפיה עולה החשבון המספרי של 'מרור' כחשבון המספרי של 'מות', והוא מתבונן במשמעות הרעיונית הנמצאת מתחת לגימטריא זו.

במקום אחד רואה זאת השפת אמת כפרט בתוך מכלול מצוות החג, שהרי הוא מחדש⁶⁴ שהארבעה מלכיות הם כנגד הארבעה עבירות: בבל – עבודה זרה; מדי – שפיכות דמים; יון – גילוי עריות; אדום – לשון הרע ושנאת חנם. והוסיף על כך שהארבעה מצוות בליל הסדר באים לתקן זאת: "פסח תיקון עבודה זרה - לשחוט טלה ראש עבודה זרה שלהם; מצה תיקון גילוי עריות - שלא להחמיץ הטיפה כדאיתא בתקונים שזה שאור שבעיסה; מרור גימטריא 'מות' - תיקון שפיכות דמים. וסיפור בפה לתקן לשון הרע שהוא העיקר בגלות האחרון, לכן המרבה לספר משובח".

ואף הארבעה לשונות של גאולה הם כנגד כל זה: "והוצאתי כו' מתחת סבלות מצרים – הוא עבודה זרה שלהם; והצלתי – הוא הצלה משפיכות דמים; וגאלתי – מגילוי עריות שזהו עיקר בחינת גאולה; ולקחתי – להיות אגודה אחת כדילפינן לקיחה לקיחה שהוא באגודה לבטל שנאת חנם ולשון הרע, ועל ידי זה תהיו לי לעם"⁶⁵.

הכנה לחיים חדשים

אולם במקום אחר רואה זאת השפת אמת כיסוד גדול ללמדנו שהמוות שבמרור היה למעשה מכשיר לחיים החדשים שבאו לאחריו.

כשם שהזורע חיטה, הרי שההכרח הוא שהחיטה תרקיב ותמות כדי ליצור את הדור של החיים החדשים בתבואה שתצמח. כך אכן היה המרור בבחינת 'מות' כי אכן בגלות חשובים בני ישראל כמתים מחמת ריחוקם מהש"ת, אולם הקב"ה שהוא 'ממית ומחיה ומצמיח ישועה' לא עשה זאת אלא לצורך החיות החדשה שבאה לאחריו כדי להיות ישועה לדורות.

רעיון זה מאיר את עינינו במשמעות מצות 'כורך' שבה אנו כורכים את המצה והמרור יחדיו, שכן זה בא לשלול את הטעות שיכולה לעלות כאילו המרירות שבגלות היא דבר נפרד ושינוי רצונו של הקב"ה כלפי בני ישראל, שבתחילה הוא היה חפץ שיהיו בגלות

63. שכבר כתבה מוהר"ח בספרו 'פרי עץ חיים' שער חג המצות פ"ג.

64. 'שפת אמת' וישב תרמ"ו ד"ה במדרש.

65. 'שפת אמת' פסח תרס"ב ד"ה ד' מצות.

ובמרירות ולאחר מכן הוא חפץ לגאלם. ולא היא, אנחנו כורכים את המרור והמצה יחדיו כדי להשמיע שהכל הוא דבר אחד, כי הגלות הייתה הכרח והכנה כדי לבוא אל הגאולה⁶⁶.

מרורים גימטריא מלכות

כמובן שיש עוד רבות להאריך בהגותם של רבותינו בעניין זה, ולא הבאנו כאן אלא כטיפה מן הים שהתבארו על דרך אפשר בלבד, כשברור שיש פנים נוספות להעמיק בהם וכפטיש יפוצץ סלע. ונסיים בדבריו החוצבים של השפת אמת⁶⁷: "ומרור רמז על הגלות שהקב"ה עוזר לנו בתוך הגלות כמו שכתוב⁶⁸ 'עמו אנכי בצרה', וזה רמז בפסוק⁶⁹ 'צרור המור דודי לי' אמרו חז"ל⁷⁰, 'אעפ"י שמיצר ומימר לי 'בין שדי ילין' שהוא עמהם תוך המיצר.

וזהו בחינת המלכות דכתיב 'מלכותך מלכות כל עולמים'⁷¹ 'מלכותו בכל משלה'⁷². ולכן בכל הארבעה מלכיות לא סר מאתנו ח"ו מלכות שמים כמו שכתוב⁷³ 'ובעבודתנו לא עזבנו אלקינו'. וזה 'ארד עמך מצרימה' ארד לשון מלכות כמו 'ירד מים עד ים'⁷⁴ שבני ישראל לא יפרקו ח"ו מלכות שמים הגם שהם משועבדים למטה, אבל הכל באמצעות מלכותו שבכל משלה.

לכן 'צרור' גימטריא 'מלכות' וכן 'מרורים' גימטריא 'מלכות', וז"ש שהפסח היה ישועה ועצה לדורות 'על מצות ומרורים יאכלוהו' שמזה יהיה להם סיוע בגאולה שבכל גלות ובכל הגליות בעצמם".

66. 'שפת אמת' פסח תרנ"ג ד"ה הלל.

67. 'שפת אמת' פסח תרס"ג ד"ה על.

68. תהלים צא טו.

69. שיר השירים א יג.

70. שבת דף פח ב, ושם: "אמר רבי יהושע בן לוי: מאי דכתיב 'צרור המור דודי לי בין שדי ילין' אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, אף על פי שמיצר ומימר לי דודי - בין שדי ילין".

71. תהלים קמה יג.

72. תהלים קג יט.

73. עזרא ט ט.

74. תהלים עב ח, והשוה למצודות ציון שם: "ירד - ענין ממשלה כמו 'ורדו בדגת הים'".